

Р. І. Ветров

ПРО РОЛЬ ЛІВОРАДИКАЛЬНОЇ ПАРТІЙНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В ЛІКВІДАЦІЇ УКП (БОРОТЬБИСТІВ) В 1920 р.

Раніше радянська історіографія зображувала ліквідацію УКП (боротьбистів) цілком закономірним явищем внаслідок “дрібнобуржуазного, націоналістичного характеру” цієї партії, яка в силу цього “отримала ідейно-політичне банкрутство і потерпіла організаційний крах” [1]. Сучасна українська історіографія доводить положення про те, що партія боротьбистів була насправді ліквідована більшовиками, які проводили відносно неї підступну політику, спрямовану на встановлення однопартійної тоталітарної системи влади в Україні [2]. Разом із тим є і трохи інша точка зору, яка пояснює ліквідацію УКП(б) внаслідок діяльності не тільки більшовиків, але й самих лівих лідерів партії боротьбистів, які свідомо й цілеспрямовано йшли на самоліквідацію своєї партії і вступу до КП(б)У [3]. Тому потрібно знову, хоча б у стислому вигляді, звернутися до цього дуже актуального і політизованого питання.

Перш за все, слід підкреслити, що в 1919-1920 рр. в період спільної збройної боротьби проти Директорії, а потім і, особливо проти Денікінщини, боротьбисти надзвичайно зблизилися з більшовиками, майже зрослися з ними. У цей доленосний для української революції період вони разом із більшовиками спільно працювали в Раднаркомі УСРР, в інших органах радянської влади, де займали ряд провідних посад, у Всеукраїнських з'їздах рад, ВУЦВК, Реввоєнраді, Всеукрревкомі і навіть в ВУНК. Тому вони фактично були другою правлячою партією, чим дуже пишалися лідери партії боротьбистів. Це також з'єднувало їх із більшовиками.

Разом із тим, саме керівництво партії боротьбистів прекрасно зрозуміло об'єктивну необхідність об'єднання всіх комуністичних партій і течій, що діяли в країні, в єдину загальноукраїнську комуністичну партію, яка й забезпечить остаточну перемогу соціалістичної революції в Україні. Тому вони неодноразово зверталися до більшовиків із настійливою пропозицією про об'єднання. Але поки що вони стверджували, що таке злиття двох компартій повинне відбутися на базі УКП(б), яка, на їхню думку, є “основною компартією

Україні”. Така позиція найбільш повно була обґрунтована в листі ЦК партії боротьбистів до Виконкому Комінтерну від 28 серпня 1919 р., в якому вони повідомляли, що 6 серпня 1919 р. відбулося злиття УПСР (комуністів) з лівою фракцією українських соціал-демократів “незалежних” і створення принципово нової партії — Української Комуністичної партії (боротьбистів). Разом із тим вони зверталися з проханням прийняти УКП(б) до світової компартії, тобто Комінтерну, а також визнати її основною компартією в Україні [4].

Зрозуміло, що вимога боротьбистів про визнання тільки її основною комуністичною партією, навколо якої повинне здійснюватися згуртування всіх дійсно революційних комуністичних партій, в тому разі і КП(б)У, дуже і дуже занепокоїла більшовиків. На протипагу такої позиції боротьбистів ЦК КП(б)У у жовтні 1919 р. розглянув запропоновані А. Бубновим “Тези про партію боротьбистів”, в яких у досить різкій формі вказувалося, що “необхідно не лише не підтримувати організаційно-самостійного існування боротьбизму, але з усіх сил прагнути до якомога організованішого зникнення цієї партії як самостійного цілого”. Далі пояснювалося, що досягнути цього можна буде за рахунок включення всіх лівих, дійсно прокомуністичних елементів боротьбистів до КП(б)У. Разом із тим у тезах говорилося, що “не можна ні в якому разі надавати УКП (боротьбистам) права участі у III Інтернаціоналі”, тому що це дуже загальмує ліквідацію цієї партії [5].

Однак тоді вождь партії більшовиків В. Ленін мав трохи іншу точку зору. Він тактовно вказував українським більшовикам, що “боротьбисти відрізняються від більшовиків, між іншим тим, що обстоюють безумовну незалежність України”. І поки Україна не визволена повністю від Денікіна, — підкреслював він, — непорозуміння в національному питанні не може перешкодити дружній співпраці двох комуністичних партій [6]. Тому В. Ленін зобов’язав більшовиків України співпрацювати з боротьбистами, включити їх до складу Всеукраїнському, що і було потім зроблено. Відомо, що 11 грудня 1919 р. було створено Всеукраїнськом — центральний тимчасовий надзвичайний орган радянської влади в Україні. До складу його увійшли три більшовики — Г. Петровський (голова), В. Затонський і Д. Мануїльський, від боротьбистів — Г. Гринько, від бор-

бистів — В. Качинський. Це також ще більш зближало боротьбистів із більшовиками.

Важливо підкреслити й те, що восени 1919 р., коли денікінці тимчасово захопили більшу частину України, ЦК УКП (боротьбистів) послав трьох своїх членів ЦК — М. Полоза, Г. Гринька і Л. Коваліва до Москви, щоб вони встановили контакти з Комінтерном. Там вони створили Закордонне бюро ЦК партії боротьбистів на чолі з Г. Гриньком, неодноразово зустрічалися з багатьма, як вони самі казали, “видатнішими діячами світового комунізму — В. Леніним, М. Бухаріним, Г. Зінов’євим та іншими лідерами РКП(б)”. Спілкування у Москві, увага з боку більшовиків до українського питання вселяло надію, більше того, упевненість, що вирішувати національно-державні проблеми боротьбисти зможуть навіть об’єднавшись із більшовиками, увійшовши до складу КП(б)У [7].

Принципове значення для згуртування українських комуністів-боротьбистів навколо КП(б)У мав написаний В. Леніним “Лист до робітників і селян України з приводу перемог над Денікіним” у грудні 1919 р. та рішення VIII Всеросійської конференції РКП(б) (2-4 грудня 1919 р.), яка прийняла запропоновану В. І. Леніним резолюцію “Про Радянську владу в Україні”. У ній визначалися основні принципи державної, земельної та національної політики більшовиків в УСРР. Так дуже важливо, що в ній підкреслювалося принципово нове положення про те, що “РКП стоїть на точці зору визнання самостійності УСРР”, а питання “визначення форм найтіснішого союзу України та інших радянських республік буде остаточно вирішене самими українськими робітниками і трудящими селянами” на “Всеукраїнському з’їзді Рад”. Тут також говорилося про вільний розвиток української мови і культури, про необхідність протидіяти спробам штучно “відтиснути українську мову на другий план” [8]. Положення про державну самостійність радянської України зробило свою справу — воно знімало основну суперечність між боротьбистами та більшовиками.

Після того, як на початку 1920 р. майже вся Україна була звільнена від денікінців, усередині партії боротьбистів остаточно сформувалися дві основні течії. Перша течія, яку очолювали провідні лідери партії боротьбистів — В. Блакитний, Г. Гринько, О. Шумський та інші, настійливо наполягали на “самоліквідації” своєї пар-

тії і об'єднанні з партією більшовиків, вступу до КП(б)У. Друга течія, навпаки, відстоювала існування самостійної УКП (боротьбистів) і розпочала знову в деяких районах збройну боротьбу селян проти більшовиків.

Тільки тепер, на початку лютого 1920 р., коли партія боротьбистів фактично роз'єдналася на дві частини: лівих та правих, керівництво партії більшовиків на чолі з В. Леніним розпочало принципово нову кампанію: за остаточну ліквідацію партії боротьбистів шляхом залучення лівих до КП(б)У і “самоліквідації” УКП(б). І коли боротьбисти в черговий раз звернулися зі своїми проханнями до Комінтерну, їм була дана “потрібна” більшовикам відповідь. Зрозуміло, що проленінський Виконком Комінтерну в постанові від 26 лютого 1920 р. з приводу заяви боротьбистів відмовив їм у прийнятті до Комінтерну, відзначивши при цьому, що партія боротьбистів, яка називає себе комуністичною, відступає на ділі від принципів комунізму в ряді найважливіших питань. Разом із тим визначалося, що всі справді комуністичні елементи партії боротьбистів можуть вступати до КП(б)У [9]. Це рішення Виконкому Комінтерну цілком відповідало вказівці В. Леніна в його “Проекті резолюції про українську партію боротьбистів” від 6 лютого 1920 р. Тому В. Ленін дав Компартії настанову: “Всю політику слід вести систематично і неухильно до ліквідації боротьбистів, що має відбутися в недалекому майбутньому”. [10] Ліквідацію партії боротьбистів В. Ленін вбачав своєрідно: краща, на його думку, пробільшовицька частина партії повинна вступити до РКП(б) і, разом із тим, оголосити про самоліквідацію своєї партії. Так воно потім і сталося.

За ініціативою лівих 14-20 березня 1920 р. була скликана Всеукраїнська конференція партії боротьбистів, яка обрала В. Леніна почесним головою президії, надіслала йому, як вождю світового пролетаріату і III Комінтерну, вітальні телеграми. На конференції виступили представники Комінтерну і КП(б)У, які закликали боротьбистів до об'єднання з Комуністичною партією більшовиків. Як відмічав І. Майстренко, конференція значною більшістю делегатів прийняла рішення про саморозпуск партії боротьбистів. Разом із тим слід зауважити, що 20 березня Всеукраїнська конференція УКП(б) прийняла *одногосно* рішення про цілко-

вите схвалення політичного курсу свого ЦК в справі саморозпуску, самоліквідації партії, а 24 березня 1920 р. ЦК УКП (боротьбистів) прийняв остаточно постанову про ліквідацію своєї партії: “1) УКП(б) оповіщається *неіснуючою*, а члени її організовано переходять до КП(б)У по директивам ЦК; 2) ЦК УКП(б) *розпускається*; 3) Призначається ліквідаційна комісія у складі т. т. Приходько, Блакитного, Шумського” [12]. До складу КП(б)У увійшли такі впливові і добре відомі ліві лідери боротьбистського керівництва, як В. Блакитний, Г. Гринько, П. Любченко, Г. Михайличенко, А. Хвиля, О. Шумський та інші. Лідери боротьбистів, які увійшли до складу КП(б)У, займали потім високі керівні пости в Українській радянській державі та Компартії.

Зараз деякі дослідники звинувачують у ліквідації партії боротьбистів тільки більшовиків, перш за все, В. Леніна і Х. Раковського. Але це тільки напівправа. А вся правда полягає в тому, що самі лідери боротьбистів домагалися ліквідації своєї партії і входження до КП(б)У. І без їхньої згоди ніякої самоліквідації партії не було б. Так, наприклад, О. Шумський відверто визнавав і навіть пишався тим, що “саме йому належала роль лідера тієї течії боротьбистів, яка прагнула до об’єднання з КП(б)У” [13].

Трохи пізніше він згадував: “Я прийшов до комунізму з українського національного руху і до того ж не сам один, а з цілим загоном. І це не була перебіжка тихцем, а перехід з відкритим лицем і піднятим заборолом. Відомо і те, що в об’єднанні лівих, схильних до комунізму, елементів цього руху і в злитті їх з партією більшовиків на мою долю випала роль застрільника, передовика” [14].

У ці ж дні 17-23 березня 1920 р. проходила IV конференція КП(б)У, яка представляла 25 тис. комуністів. 19 березня вона ухвалила резолюцію про ставлення до інших партій. Зокрема, конференція висловилася за прийняття до КП(б)У кращих елементів із партії боротьбистів, що перейшли на комуністичну платформу і відстоюють радянську владу. Були також схвалені умови їх прийняття [15]. У зв’язку з цим рішенням Х. Раковський сказав: “Я не сумніваюсь у тому, що боротьбисти, увійшовши до нашої партії, поступово будуть асимільовані. Я не сумніваюсь, що серед них є товариші, з якими ми довго працювали, яких ми дуже добре знаємо, які є

цілком надійними товаришами і добрими комуністами” [16]. Яка об’єктивна і, разом із тим, відверто чесна характеристика лівих боротьбистів-комуністів. Така характеристика багатьох лівих боротьбистів давалася від щирого серця, а не користуючись якоюсь там “підступністю”.

З 20 березня почалися спільні засідання делегатів IV конференції КП(б)У і конференції УКП(б), делегати якої у повному складі — близько 100 осіб. — прийшли до більшовиків. Оскільки конференцією УКП(б) вже було ухвалено саморозпустити партію боротьбистів, то тих, хто прийшов на більшовицьку конференцію, іменували вже “колишніми боротьбистами” — тепер уже “комуністами-більшовиками”. Важливо також і те, що всіх членів президії конференції УКП(б) запросили до президії конференції КП(б)У. Так фактично сталося злиття, об’єднання двох партій в одну — КП(б)У.

Потім на конференції виступив представник ЦК партії боротьбистів, відомий її лівий лідер В. Блакитний. Він визнав шкідливість для справи соціалістичної революції і будівництва нового суспільства існування в Україні двох комуністичних партій і запевнив, що найкращі елементи партії боротьбистів, як вірні солдати революції, виконують наказ Комінтерну й увійдуть до КП(б)У. “Я переконаний, — казав В. Блакитний, — конференція це підтримає, що наша партія повинна ліквідуватися як окремий організаційний центр. Наші пролетарські кадри стрункою колоною повинні піти в лави тій компартії, яка була до сіх пір КП(б)У”. Виступ його було зустрінuto “довготривалими бурхливими оплесками, співом всім залом Інтернаціоналу” [17]. Це також свідчить про доброзичливі, братерські взаємини більшовиків до боротьбистів.

Урочистим був і виступ лідера колишніх лівих боротьбистів, теж члена ЦК УКП(б) О. Шумського: “Сьогоднішній день в історії Української революції є, можливо, день найвеличніший зі всіх... До цього часу ми, переважно представники селянської бідноти, йшли разом, але не йшли в ногу, а з сьогоднішнього дня будемо йти в ногу під спільною командою” [18].

Отже, ми бачимо, що об’єднання, точніше, входження лівої частини УКП(б) до КП(б)У відбулося цілком добровільно, без яких-не-

будь утисків або примусів ззовні, без “підступності”, в дуже дружній, доброзичливій атмосфері. Цей факт переконливо свідчить про те, що вся ліва частина партії боротьбистів цілком свідомо і добровільно входила до лав КП(б)У.

Зрозуміло, що об’єднання двох комуністичних партій, одна з яких — КП(б)У — переважно працювала з міським пролетаріатом, а УКП(б) — з селянською біднотою в єдину Компартію, мало безумовно велике прогресивне значення, оскільки остаточно з’єднувало пролетаріат міста і села в єдину могутню політичну силу, що прискорило кінець-кінцем перемогу соціалістичної революції, радянської влади в Україні. Так самі боротьбисти ліквідували свою партію й увійшли до КП(б)У.

Певна річ, що ліквідацію партії боротьбистів і вступу її лівої частини до КП(б)У В. Ленін розцінював як значний успіх більшовиків. Так на ІХ з’їзді РКП(б) у виступі 30 березня 1920 р. він сказав, відповідаючи на запитання про ставлення до боротьбистів: “Це — питання надзвичайно складне і велике, і я думаю, що в цьому великому питанні, де потрібно було маневрування, і дуже складне, ми вийшли переможцями... Ми обіцяли боротьбистам максимум поступок, але з тим, що вони будуть вести комуністичну політику. Таким чином ми довели, що у нас ні найменшої нетерпимості немає. І що ці поступки зроблені цілком правильно, доводиться тим, що всі кращі елементи боротьбистів увійшли тепер у нашу партію. Ми цю партію переєстрували і замість повстання боротьбистів, яке було неминуче, ми одержали, завдяки правильній лінії ЦК, чудово проведеної т. Раковським, те, що все краще, що було серед боротьбистів, увійшло в нашу партію під нашим контролем, з нашого визнання, а решта зникла з політичної сцени. Ця перемога варта кількох добрих битв” [19].

У зв’язку з цим ставиться ще одне, дуже важливе запитання: скільки членів партії боротьбистів увійшло до КП(б)У? Відомо, що до травня 1920 р. на основі індивідуальних заяв до КП(б)У було прийнято 4 тис. із названих 15 тис. членів партії боротьбистів. [20] Однак відомості про чисельність партії боротьбистів потребують, на наш погляд, свого пояснення. Звернемося знову до І. Майстренка, який відмічав, що влітку-восени 1919 р. УКП(б) складалася ніби з двох частин. Перша — це 5 тис. осіб, яка була основ-

ною, кадровою частиною партії, що складалася з суто професійних партійних діячів, і друга — приблизно 10 тис. осіб з комуністичної юнацької спілки (КЮС), які увійшли до партії в період боротьби з денікінщиною, і які були більш співчутливими, хиткими ніж стійкими революціонерами. Тому він відмічав, що з суто 5 тис. боротьбистів до більшовиків перейшли 4 тис. осіб — майже вся партія боротьбистів, її “найкращі, найактивніші елементи, її верхівка”. А 10 тис. осіб — переважно селянська молодь, яка ще сповідала народницьку, а не комуністичну, ідеологію, погляди, зосталася на старих позиціях [21].

У зв’язку з цим ставиться друге запитання: чому права частина боротьбистів, відокремившись від лівих, не створила своєї окремої партії або під старою назвою — УКП(б) — правих, або якоюсь іншою новою назвою, як завжди було раніше, коли розколювалися українські соціалісти?

Думається, що це сталося тому, що з січня 1920 р. на політичній арені України діяла вже друга Українська комуністична партія — УКП (укапісти), створена лівою течією українських соціал-демократів “незалежних”. Тому друга, значна частина правих боротьбистів не створювала якоїсь нової політичної партії, а переходила до УКП (укапістів).

І якщо при своєму створенні УКП нараховувала десь приблизно 500-600 осіб, то вже наприкінці 1920 — початку 1921 рр. вона, за рахунок колишніх правих боротьбистів, які масово входили до неї, збільшила чисельність своїх рядів до більш як 3 тис. осіб [22].

Інша частина колишніх правих боротьбистів у зв’язку з “самоліквідуванням” партії, припиняла активну політичну діяльність, займаючись переважно господарською діяльністю на селі. І тільки незначна частка колишніх боротьбистів, яка займала відверто антирадянські позиції і брала участь у так званому “куркульському бандитизмі”, попала у поле зору чекістів і була репресована.

Так остаточно зійшла з політичної арени УКП(б), у ліквідації якої провідну роль відіграли її ліві лідери.

Література:

1. *Курас И. Ф.* Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазных партий на Украине. — К., 1978. — С. 268-287.
2. *Шаповал Ю. И.* Всеми мерами стремиться к исчезновению этой партии (боротьбистов) // Віче. — 1994. — № 4. — С. 145-147; *Бриндак О. В.* Ліквідація більшовиками політичної опозиції та встановлення однопартійної системи в Україні в 20-ті роки ХХ століття. — Одеса, 1998. — С. 91-114, та інші.
3. *Ветров Р. І., Донченко С. П.* Політичні партії України в першій чверті ХХ століття (1900-1925 рр.). — Дніпропетровськ-Дніпродзержинськ, 2001. — С. 176-188.
4. КП(б)У и другие политические партии: партнерство или противоборство? // Коммунист Украины. — 1991. — № 4. — С. 88-89.
5. *ЦДАГО України.* — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 101. — Арк. 7.
6. *Ленін В. І.* ПЗТ. — Т. 40. — С. 122.
7. *Юренко О. П.* Левко Борисович Ковалів // УІЖ. — 1993. — № 1. — С. 98-99.
8. *Ленін В. І.* ПЗТ. — Т. 39. — С. 370-372; Т. 40. — С. 41-47.
9. *Комуніст.* — 1920. — 28 лютого.
10. *Ленін В. І.* ПЗТ. — Т. 40. — С. 122.
11. *Майстренко І.* Боротьбизм. Історія однієї течії українського комунізму. — Мюнхен. — С. 277-278.
12. Четверта конференція Комуністичної партії (більшовиків) України. 17-23 березня 1920р. — Стенограма. Публікується вперше. — К., 2003. — С. 475.
13. *Панчук М. І.* Життя і смерть О. Шумського // Про минуле — заради майбутнього. — К., 1989. — С. 320.
14. Там само. — С. 322.
15. Четверта конференція КП(б)У..... — С. 166,168.
16. Там само. — С. 161.
17. Там само. — С. 170.
18. Там само. — С. 278-279.
19. *Ленін В. І.* ПЗТ. — Т. 40. — С. 266.
20. *Майстренко І.* Названа праця. — С. 296.
21. Там само. — С. 297-298.
22. *Майстренко І.* Історія мого покоління. Спогади учасника революційних подій в Україні. — Едмонтон, 1985. — С. 147.